

<http://www.dasts.dk/>

© Christopher Gad, DASTS

ISSN: 1904-4372

Dokumenter i styringspraksis - om læsestrategier og tekster som etnografiske objekter

Christopher Gad

DASTS er en faglig forening for STS i Danmark med det formål at stimulere kvaliteten, bredden og samarbejdet inden for dansk STS-forskning samt at markere dansk STS tydeligere i nationale og internationale sammenhænge.

Dokumenter i styringspraksis - om læsestrategier og tekster som etnografiske objekter

Christopher Gad

Indledning

Officielle dokumenter: rapporter, evalueringer, kontrakter m.m. spiller en stor rolle i moderne bureaukratisk praksis, hvor de bl.a. kan ses som udtryk for forsøg på at skabe orden i komplekse og dynamiske virkeligheder med henblik på kunne handle og tage styringsmæssige initiativer. Når dokumenter spiller denne vigtige rolle, giver det anledning til at undersøge, hvordan de kan analyseres nærmere. I denne artikel vil jeg således diskutere dokumenter og læsestrategier på tværs af etnografi og STS-studier. På baggrund deraf vil jeg foretage en læsning af udvalgte dokumenter, der cirkulerer i en aktuell bureaukratisk praksis, dansk fiskerikontrol og i den forbindelse sætte særligt fokus på styring.

Casper Bruun Jensen og Peter Lauritsen har på et aktør-netværksteoretisk grundlag foreslået at betragte dokumenter som aktører og at følge, hvilke effekter de afstedkommer. Dokumenternes effekter korresponderer ikke nødvendigvis med deres indhold, men involverer, at de løbende oversættes og forandres fra praksis til praksis (Jensen og Lauritsen 2005). Denne læsestrategi kalder Jensen og Lauritsen at "læse med" teksten og sætter den i kontrast til en traditionel, humanistisk og kritisk læsestrategi, som de kalder "at læse mod" teksten. Problemet med sidstnævnte tilgang er, at det forbliver uden for analytisk rækkevidde at se, hvad tekster gør i praksis, hvis der kun fokuseres på deres indhold, f.eks. på om deres argument er logisk komponeret, eller om de er ideologisk "biased". Ideen om at "læse med" teksten gør imidlertid først og fremmest det problematiske i at bedrive en rent kritisk tilgang tydelig, snarere end at den løser det. Hvis ANT er en tilgang, som er interesseret i at for-

stå de netværk, som aktører producerer i samspil, og betragter deres udlægninger som "infrarefleksive" (Dvs. reflektive, kompetente udlægninger af situerede virkeligheder, Latour 1988), må vi jo netop tage den måde, dokumenter *selv* fremstiller deres virkelighed på, seriøst. Det bliver da en analytisk udfordring, at kombinere ANTs intention om ikke at privilegere egne begreber i analysen for bedre at kunne få øje for, hvad aktører gør i praksis, med det forhold, at ANT-analysen jo som regel også tager form af *en tekst*, som afgrænser og fremhæver udvalgte aktører og effekter på bestemte måder og dermed ikke på andre (se f.eks. Gad og Jensen 2009 for en diskussion).

Således kunne man spørge, om det er muligt, og i og så fald, hvad det indebærer at betragte dokumenter som aktører og samtidig fastholde, at deres udlægninger af virkeligheder er relevante på niveau med den akademiske analyse, de udsættes for. Dette spørgsmål opfatter jeg som åbent og komplekst, og jeg vil ikke besvare det entydigt i det følgende. Jeg vil heller ikke etablere en konceptuel ramme for dokumentanalyse. Derimod vil jeg lade min diskussion af dokumenter og dokumentanalyse i etnografi og STS og danne udgangspunkt for en læsning af tre udvalgte dokumenter om fiskerikontrol.

I disse dokumenter identificerer jeg et tilsyneladende paradoks. De anerkender i vid udstrækning, at fiskeri og fiskerikontrol ikke kan styres fuldt ud og fremstiller sig selv som provisoriske redegørelser, der løbende kan og bør forhandles. Samtidig søger de at iscenesætte muligheden for at skabe en høj grad af orden og styrbarhed gennem generering af objektiv viden om feltet. Dette kunne ses som anledning til at kritisere dokumenterne for inkonsistens. For hvordan kan man på engang fastholde, at feltet er foranderligt og komplekst og på den anden side hævde, at det er muligt at skabe objektiv viden, der kan operationaliseres? (Fiskeridirektoratet 2006a: 8). I min læsning af dokumenterne søger jeg imidlertid at fastholde dette paradoks som en produktiv kontrast. Herved fremstår en mulig forståelse af objektivitet i feltet som en provisorisk og temporal form.

I det efterfølgende vil jeg først udlægge en aktuel etnografisk position i forhold til dokumenter rolle og dokumentanalyse. Dernæst vil jeg diskutere Jensen og Lauritsens bud på, hvordan man kan læse dokumenter. Som afrunding vil jeg diskutere, hvad det er for en virkelighed, dokumenter i samspil kan siges at fremstille. Jeg vil lægge særlig vægt på forholdet mellem styring og frihed og mellem feltets kompleksitet og den særlige idé om objektivitet, der kommer til udtryk i disse dokumenter.

Kompleksificering af dokumenters rolle fra STS-studier til etnografi

STS-studier har påvirket etnografien til at rette et større fokus mod dokumenter (Riles 2006: 3) ved at gøre opmærksom på, at tekster har en helt central betydning i videnskabeligt arbejde. I *Laboratory Life* satte Latour og Woolgar fokus på tekster, grafer, rapporter, skemaer m.m. (Latour & Woolgar 1986). Kort sagt er deres pointe, at naturfænomener får tilskrevet eksistens ved at disse indskrives f.eks. i videnskabelige tekster, grafer, billeder mv., og ved at disse inskriptioner cirkulerer. Foruden inskription og cirkulation ville naturfænomener, naturlove mv. ikke eksistere som stabile fakta. Det er således ikke kun videnskabelige artikler, der er afgørende, for inskriptioner af alskens karakter bidrager til at holde virkeligheder på plads og tilskriver *løbende* eksistens til bestemte forhold både i forskningsprocesser, og når videnskabelige fakta "sælges" udenfor en videnskabelig sammenhæng. Inskriptioner er helt basale komponenter i moderne videnskabelig praksis og vidensproduktion, og da de som sådan indgår i forskningsprocesser fra start til slut, kan videnskabelig viden ikke adskilles fra, hvordan denne skabes, "rejser", oversættes og dermed deltager i at forme bestemte virkeligheder. Dokumenter derfor ses som elementer i konstitution af virkeligheder og ikke udelukkende som forskellige fortolkninger af natur, samfund eller kultur. Jeg vil formulere det således, at i samme forstand som "technology is society made durable" (Latour 1991), er

dokumenter i et en STS-forståelse også med til at gøre samfund, natur og kultur holdbare.

Med ovenstående argument har STS altså gjort etnografien opmærksom på, at dokumenter kan udgøre helt centrale aktører i alskens moderne praksisser. Opmærksomheden på dokumenter er ifølge Riles' imidlertid også blevet skærpet i kraft af, at faget i større og større grad vender blikket mod andre hjemlige sammenhænge end de videnskabelige, som bureaukratier, hvor produktionen af dokumenter er en helt central del af det daglige arbejde. Sådanne "bureaukratiske kulturer" kan sættes i modsætning til de "orale kulturer", som etnografer tidligere oftest studerede, og hvor dokumenter forekommer mere sjældent.

Når opmærksomheden rettes mod hjemlige bureaukratiske sammenhænge, opstår der imidlertid en række analytiske komplikationer. Det viser sig, at etnografiske metoder har spredt sig langt ud over fagets grænser, og etnografer f.eks. i dag ofte deltager produktionen af en række forskellige bureaukratiske dokumenter f.eks. evalueringsrapporter. Det er således ikke forbeholdt akademisk ansatte etnografer at benytte kvalitative metoder så som interviews og observation og de dokumenter, etnografer studerer som en del af et empirisk område, er ikke nødvendigvis mere eller mindre reflek-sive eller "analytiske" end akademiske tekster. Sådanne forhold problematiserer den etnografiske analyses karakter, grænser og formål. For, spørger Riles f.eks., hvordan opnås en tilpas analytisk distance til et felt som tydeligvis er en analytisk og dokumentproducerende praksis, når et vigtigt historisk kendetegn ved etnografien netop er, at den er analytisk og dokumentproducerende? (Riles 2006: 7).

Problemet ligger i, at etnografi traditionelt set har været kendetegnet ved at producere særlige typer af dokumenter. F.eks. har produktionen af den akademiske artikel i en bestemt fagtradition ifølge Riles historisk set markeret etnografiens særegenhed i forhold til andre praksisser. Det helt centrale er her, at den etnografiske tekst dermed bidrog til at etablere en produktiv analytisk distance

til fagets empiriske studieområder. Men når etnografi i dag, studerer en række empiriske felter, hvor der også produceres dokumenter, hvoraf flere er sammenlignelige med den etnografiske tekst, skrumpet denne analytiske distance imidlertid ind eller forsvinder helt. Dette kommer f.eks. til udtryk ved at begreber, som etnografer troede ville give dem en særlig analytisk udsigelseskraft benyttes i helt andre sammenhænge. F.eks. opererer mange andre end aktørnetværksteoretikere ud fra forestillinger om netværk og netværksbygning (Riles 2000: 65ff), og Riles møder i et "netværks"-studie af kvindesagsforkæmpere på Fiji et felt, hvor netværksbegrebet *allerede* er i spil blandt parterne på mange sofistikerede måder. Dette indebærer, at forholdet mellem Riles egen akademisk tekst og de tekster, hun analyserer, "vendes på vrangen"; teksterne eksisterer pludselig "inden i hinanden" eller bliver "turned inside out" (Riles 2000: 16ff). Skellet mellem akademisk analyse og andre tekster viser sig således at være porøst, og dermed rettes netop spørgsmål om, hvad formålet egentligt er med etnografisk, analytisk arbejde, og om hvordan man kan opretholde en produktiv analytisk distance til det, der studeres, når den ikke etableres i kraft af en *særlig* type tekst?

Grundlæggende kan der ifølge Riles med ovenstående bevægelser observeres et kollaps i distancen mellem forskning og den vidensproduktion, der foregår i andre (bureaukratiske) praksisser, som forskere altså aktuelt oftere og oftere er viklet tæt ind i.

One way to rephrase many of these concerns is to say, that a once productive distance ethnographers maintained, implicitly or explicitly, purposefully or not, between ourselves and our objects of study, between the things studied (the data) and the frames we used to study them (the analysis), between theorizing and describing, has now definitively collapsed. (Riles 2006: 3)

Et eksempel fra fiskerikontrol kan illustrere, hvordan distancen mellem analyse og data kan skrumpet ind. I en brochure fra ministe-

riet for fødevarer landbrug og fiskeri, som informerer om dansk fiskeripolitik, sættes fokus på "lokal kultur". Det hedder, at "lokale kulturelle kræfter skal drive udviklingen i landdistrikter og fiskeriområder" (Ministeriet for Fødevarer Landbrug og Fiskeri 2007). Eksemplet illustrerer, hvordan et traditionelt etnografisk fokuspunkt nemlig "lokal kultur" og den værdi, som etnografi kan siges at have tilskrevet "det lokale" og kulturbegrebet, optræder i en noget anden sammenhæng. Det, der oprindeligt var analytiske begreber, "lokal praksis" og "kultur", kan gøres til genstand for andre tilgange - i dette tilfælde operationaliseres kulturbegrebet og gøres til genstand for forvaltning. Denne neoliberale anvendelse af begreber om det "lokale" og "kultur" ville nemt kunne afvises på papiret som et strategisk tiltag, der "forvrænger" begrebernes betydning. Men, hvis man følger Riles, tvinger det snarere til en gentænkning af, hvad det egentligt er en etnografisk analyse bidrager med.

Riles foreslår, at forskere i denne situation bevidst bør læse dokumenter med en "etnografisk respons" for øje (Riles 2006: 22-28). Mit bud på, hvad hun dermed mener, er, at forskeren må blive bedre til at *lære af*, hvordan dokumenter virker i specifikke sammenhænge. Når dokumenter ikke er forskellige fra hinanden i nogen universel forstand, må der netop fremanalyseres mere specifikke korrelationer og kontraster mellem dem og mellem dem og deres omgivelser. En "etnografisk respons" indebærer altså den indstilling til dokumenter, at der findes noget fremmed og overraskende i selv de mest ordinære af slagsen. Det betyder endvidere, at etnografer ikke kan antage, at de forstår til fulde, hvad dokumenter, selvom de er produceret i den vestlige verden, handler om, hvilke ideologier de bygger på, og hvordan de virker, fordi etnografen selv er en del af den samme kultur. I stedet må de antage *ikke* at vide, hvad der helt præcist er på spil i og omkring ethvert dokument, før det er undersøgt som en del af praksis eller som forbindelsesled mellem forskellige praksisser.

Hvis de dokumenter, som etnografer støder på i praksis, ikke kan betragtes som simple repræsentationer af f.eks. en lokal kultur, som

etnografen herefter kan tænkes at give en passende og "mere" reflektiv udlægning af, så må dokumenter i praksis i stedet opfastes som refleksive fremstillinger af virkeligheden omkring dem på linje eller på niveau med andre analyser deraf. Forholdet mellem forskellige tekster nivelleres dermed; de "suges" ned på det samme plan. At dokumenter eksisterer på samme "analytiske niveau" som etnografiske artikler betyder omvendt også, at det der på et tidspunkt fremtræder som en analyse, igen kan fremtræde som empiri for nye analyser (hvilket så også gælder den etnografiske tekst). Der eksisterer i denne situation ingen tekst, der kan forklare alle andre tekster, men de er, hvad de er, i et netværk af tekster. Med Latour kunne man sige, at de lever i et demokrati (Latour 1988). For Latour er det i denne situation det største problem for tekster, at de oftest bliver ignoreret - også af dem, de allerhelst ville interessere. Undtagelsen er, at det rent faktisk lykkes en tekst at gøre en forskel og blive hørt. Dette forhold understreger blot, at det altid er en analytisk udfordring at identificere det specifikke ved forskellige aktører og deres virkemåder - i dette tilfælde dokumenter.

At "læse med" dokumenter – en STS-læsestrategi

Riles' karakteristik af den aktuelle situation lægger op til at udvikle nye læsestrategier. I STS har Jensen og Lauritsens argumenteret for en ny tilgang til dokumentanalyse (2005). De identificerer i denne forbindelse først en strategi, de kalder "reading against the text", og knytter denne til en kritisk humanistisk indstilling. En person, som benytter denne tilgang, analyserer tekster med det formål at "afsløre" deres ideologi, agenda eller andet, f.eks. ved at påvise deres logiske inkonsistens. En kritisk humanist finder dette formål tilstrækkeligt, for idet det påvises, at en tekst er ideologisk farvet eller inkonsistent, bør alle jo kunne se, at den ikke bør tages seriøst. Den anden læsestrategi kalder Jensen og Lauritsen "reading with the text" og identificerer denne med en STS-tilgang, der som beskrevet betragter tekster som aktører, der gør et stykke ontologisk arbejde,

dvs., at de er med til at skabe og vedligeholde bestemte virkeligheder ved at cirkulere og interagere med andre aktører. I denne forståelse er tekstens effekter mere interessante, end en kritik af dem på indholdssiden. Jensen og Lauritsen opfordrer således til at følge en teksts cirkulation og undersøge, hvilke virkninger den har, f.eks. hvordan den medfører produktionen af andre tekster og oversættes på måder, som ikke nødvendigvis svarer overens med dens indhold f.eks. en bestemt agenda. Problemet med den kritisk-humanistiske tilgang fremstår tydeligt i deres undersøgelse af it-rapporten *Det Digitale Danmark*. Det viser sig, at denne rapport har haft effekter på trods af, at den er generel, "vag" og "uklar" på indholdssiden, altså netop kendetegn, som en person med en kritisk humanistisk indstilling ville se som anledning til at afvise den. Jensen og Lauritsen pointerer imidlertid, at det netop er denne vaghed, der gør det muligt for folk i andre praksisser at afstemme mål og agendaer med deres egne. Et dokumentets indholdsmæssige vaghed er altså ikke ensbetydende med, at det ikke har effekter. Dvs., at en tekst uanset indholdsmæssige karakteristika kan have stor betydning for, hvordan virkelighed forstås og produceres bestemte steder.

Det kan dog i mine øjne diskuteres, hvordan man som forsker kan praktisere "at læse med teksten", som Jensen og Lauritsen foreslår. Hvordan kan det f.eks. identificeres mere præcist, hvilke specifikke effekter en tekst har? Effekter ses måske først over tid, måske har de ikke en stabil karakter, og i alle tilfælde, må det ud fra Jensens og Lauritsens eget synspunkt være således, at en tekst ikke kan skabe en sådan effekt alene, men kun i samspil med andre aktører. Forfatterne undersøger således også *Det Digitale Danmarks* indhold i forhold til en anden tekst, som den har påvirket produktionen af, en hjemmeside for det Digitale Nordjylland. Denne hjemmeside læses som udtryk for en anden organisatorisk sammenhæng. Der skabes altså en kontrast mellem disse teksters indhold, hvilket tolkes som en translation af den første tekst til en anden tekst i en anden organisation.

Konsekvensen af både Riles' karakteristik og af ideen om at "læse med" tekster bliver umiddelbart et større fokus på tekstens form og/eller (æstetiske) effekter, f.eks. hvordan det lykkes eller ikke lykkes for den at interessere andre og at blive oversat og tilknyttet et netværk. Men, selvom der "læses med" en tekst, så er dens indhold altså også med i betragtningen og kan ses som en udlægning af et netværk på en specifik måde. Dermed er det altså ikke nødvendigvis således, at et studie af dokumenters effekter står i modsætning til at læse deres effekter. Snarere er det en overskridelse af skellet mellem at læse effekter og at læse indhold, som jeg mener, bør kendetegne en god læsestrategi.

Hvis tekster således både kan betragtes som elementer, der cirkulerer og dermed måske har effekter i netværk, og samtidig også som netværksanalyser i deres egen ret, så handler det rigtigt nok ikke om at pille deres argumentation fra hinanden ud fra akademiske standarder om, hvad en god tekst er, eller om at afvise den pga. en "ideologi". Imidlertid kan der stadig fokuseres på, hvordan "en tekst tænker", og på hvilke ideer den er præget af. Formålet kan således være at indgå i en diskussion med teksten om, hvilken virkelighed, den søger at fremstille. Dette vil være mit ærinde i den nedenstående analyse af dokumenter om fiskerikontrol.

Men hvor bringer det analysen hen at læse dokumenter om fiskerikontrol som reflektive, analytiske udlægninger af deres egen virkelighed? At tage deres udlægninger seriøst, er jo ikke ensbetydende med, at de skal tages for givet. Et vigtigt træk må således være at sætte fokus på det specifikke, som kendetegner de dokumenter, der analyseres, og *derigennem* etablere en analytisk distance til dem. Et specifikt forhold som er gennemgående for de tre dokumenter, jeg vil inddrage her, er, at de alle søger at sætte bestemte muligheder og begrænsninger i forhold til, hvad det er muligt at praktisere som fiskerikontrol. De "forordner" virkelighed på forskellig, men overlappende vis. Det særlige ved disse dokumenter er dermed, at de diagnosticerer fiskerikontrol med henblik på at gøre både fiskeri og fiskerikontrol til genstand for styring. Dokumenter fremstiller dette

anliggende som både muligt og nødvendigt, på trods af at feltet samtidig betragtes som uregerligt, foranderligt og komplekst.

Fiskeri og fiskerikontrol som genstand for styring

Fiskerikontrol kan betragtes som et kontinuerligt arbejde med at gøre fiskeriet til genstand for styring. Dokumenter om fiskerikontrol handler om at ordne virkeligheder på bestemte måder bl.a. ved at promovere praktiseringen af bestemte former for styring og kontrol. Dokumenterne kan ses som symptomer på situationer, hvor der stilles spørgsmål til og søges løsninger i et område, men som derved også konfigurerer det og sætter bestemte mål og værdier i det. Dokumenter om fiskerikontrol er således udtryk for et forsøg på midlertidigt at stabilisere et område i en udstrækning, der gør det muligt at handle i det. Når styringen også rettes mod fiskerikontrollen selv, som det er tilfældet i dag, bliver styringen selv også et fokus for styring.

Denne "refleksive styring", hvor styring bliver et locus for styring, kommer ifølge Michel Dean aktuelt til udtryk mange steder i den vestlige verden i tilknytning til neoliberale styringsregimer (Dean 2006: 107ff). Neoliberalisme er en kritik af andre former for styring og et forsøg på at omforme de praktiske måder, der styres på. Det indebærer altså ikke, at styring afvikles, og folk sættes fri til at gøre, hvad de vil. Det neoliberale forandrer derimod, både hvad styring og frihed er i forhold til konkrete praktiske og teknologiske muligheder. I den forbindelse er indikatorprojekter, evalueringer, selvkontrol, udviklingskontrakter og lignende tiltag vigtige. I forbindelse hermed argumenteres der ofte for, at personer og organisationer bør "styre sig selv", mens staten så blot måler, at de gør det på en tilfredsstillende måde (f.eks. Dahler-Larsen 2007). Det er dog dermed klart, at der ikke er tale om en afvikling af styring, men om en anderledes måde at styre på.

Dokumenterne om fiskerikontrol indeholder sådanne neoliberale elementer. De kan således betragtes som forsøg på at konfigurere en

virkelighed på baggrund af bestemte aktuelle muligheder for at praktisere styring. Så hvordan fremstiller dokumenter styring og frihed og forordner dermed fiskerikontrollens virkelighed?

Jeg vil sætte fokus på tre dokumenter, alle fra 2006, som har forskellige formål, men refererer til hinanden. Konsulentfirmaet Deloitte gennemførte i 2005 en undersøgelse af, om der kunne spares på udgifter til driften af fiskeridirektoratets skibe, som udmøntede sig i en rapport, herefter benævnt "Deloitte-rapporten" (Kristensen 2006). Fiskerikontrollens kontrolstrategi (Fiskeridirektoratet 2006a) blev udfærdiget derefter og trækker på flere konklusioner fra Deloitte-rapporten. Dens udfærdigelse var desuden formuleret som et mål i resultatkontrakten gældende for dette år. Endelig vil jeg inddrage den resultatkontrakt mellem direktoratet og ministeriet (Fiskeridirektoratet 2006b), som var gældende året efter dvs. 2007, og som trækker på eksistensen af de andre dokumenter. Jeg vil i analyserne inddrage elementer fra mine observationer på *Vestkysten* for at reflektere over disse forsøg på at analysere og konfigurere feltet med henblik på at gøre både fiskeriet og fiskerikontrollen til genstande for styring.

I henhold til den ovenstående diskussion af læsestrategier vil jeg læse med teksterne, men mener altså, at denne strategi både bør have blik for teksters effekter, og for hvordan de selv fremstiller deres virkeligheder. I den følgende læsning lægger jeg vægten på sidstnævnte forhold.

Deloitte-rapporten – økonomisering af fiskerikontrollens virke

Deloitte-rapporten omhandler skibsdriften i fiskerikontrollen og er udfærdiget af marinekonsulent Jens Kristensen (Kristensen 2006). Rapporten har kostet et sekscifret beløb at producere og bygger på en indsamling af både kvalitative og kvantitative data, herunder interviews med besætningsmedlemmer på kontrolskibene, medarbejdere i fiskeridirektoratet. Den trækker også på en overordnet

budgetanalyse af direktoratet fra 2005, ligeledes udført af Deloitte. Budgetanalysen peger ifølge Deloitte-rapporten på, at der eksisterer "forbedringspotentialer i skibsdriften" (Kristensen 2006: 4). Rapporten argumenterer således for sin egen eksistensberettigelse ved at henvise til økonomiske incitament, og at en anden tekst fremstiller dens udfærdigelse som påkrævet. Den mere tilbunds gående analyse af skibsdriften er også indskrevet som et mål i resultatkontrakten mellem direktoratet og ministeriet for 2006. Deloitte-rapportens analytiske formål er at "kortlægge, om skibenes driftsomkostninger kan nedbringes" og består i tre dele: 1) Drifts- og vedligeholdelsesanalyse 2) Kapacitetsanalyse og 3) Scenarieanalyse (Kristensen 2006: 4-5). De to første punkter udgør de første 15 sider af rapporten, mens det tredje er langt det største og udgør resten af rapportens 78 sider. Der lægges således konkret mere vægt på at undersøge fremtidige muligheder end tingenes aktuelle tilstand, selvom vurderingen af scenariernes konsekvenser løbende forholdes dertil.

Sådanne "objektive" rapporter produceret af "uafhængige" konsulentbureauer kan ses som et element i neoliberale forsøg på legitimere besparelser på offentlige udgifter. Den økonomiske ramme, som opstilles i Deloitte-rapportens undersøgelse, er i alle tilfælde ikke neutral. Rapporten sætter netop som sit primære mål at afgøre, om der kan skabes større "effektivitet", hvilket vil sige økonomisk effektivitet (Kristensen 2006: 4). Formålet er således ikke at undersøge, om omkostninger f.eks. er rimelige, men at italesætte, hvor der kan spares. Rapporten isolerer bestemte opgaver som fiskerikontrolskibene udfører og sætter en pris på dem. Således gøres det op, hvor meget det koster at inspicere et fiskerifartøj for de enkelte kontrolskibe. For *Vestkystens* vedkommende er beløbet 64.723 kr. pr. bording (inspektion af et fiskefartøj til søs), som Deloitte-rapporten kommer frem til, ved at dividere de samlede omkostninger for skibets drift med antallet af foretagne bordinger (Kristensen 2006: 7). Dette mål er ifølge rapporten valgt, fordi det er et af de resultatmål, som er sat for skibenes virke. Tallet virker umiddelbart

voldsomt, men indfanger heller ikke – og heller ikke ifølge rapporten - alle de ting, som skibene laver. Ikke mindst, hvad det ville koste staten at have redningsskibe, der kun eksisterede til dette formål. Som det vil fremgå senere er det ikke uproblematisk at isolere kontrolpraksis fra redningstjeneste, men selvom rapporten anerkender dette forhold, gør den økonomiske ramme for undersøgelsen dog, at bording *gøres* målbar i kroner og ører. Ved at behæfte bording med en pris, der tilmed virker voldsom, forsøger rapportens altså at leve op til sin egen økonomiske fordring om at identificere steder, hvor der kan spares, men isolerer dermed bording fra andre kontrolopgaver og fra skibets øvrige virke.

Analyse af fremtidsscenerier fylder som nævnt godt i rapporten. Der opstilles f.eks. et scenarie, hvor der fjernes en besætning på *Vestkysten*, og skibet lægges op i en længere periode hvert år. Det bliver vurderet, hvad konsekvenser af at benytte ny teknologi, så som chipmærkning af trawl og indførelse af videoovervågning på fiskefartøjer, vil være, og hvad det kræver af lovgivning m.m., for at sådanne tiltag kan gennemføres. Forslag vurderes altså i forhold til gevinst og gennemførlighed. I forbindelse med sidstnævnte beskrives f.eks. lovgivning på området som en "forhindring" (Kristensen 2006: 17). Økonomisk effektivitet og teknologisk udvikling fremstilles derimod som naturlige mål, der skal understøttes. Det økonomiske og det teknologiske fremstår således som domæner med en indre og positiv udviklingslogik, der dog kan møde modstand, bl.a. fra Folketinget.

På trods af det eksplicite mål om at spare og effektivisere, så er konklusionen på analysen dog, at disse vil medføre en meget lille besparelse og samtidig forringe skibenes ydelser i væsentlig omfang, dvs. deres "kontroltryk" målt på, hvor mange bordinger og timer til søs, de kan præstere. Flere gange afstår rapporten også helt fra vurdering af scenariernes konsekvenser, fordi skibene indgår i det danske redningsberedskab, og det ligger uden for undersøgelsens (økonomiske) ramme at vurdere prisen på dette arbejde.

Det er ikke lang tid siden, at kontrol blev det absolutte fokus for *Vestkysten* og fiskeridirektoratets andre kontrolskibe. Skibet var indtil for ti år siden hovedsageligt en rednings- og serviceydelse for fiskerne, mens den overvejende del af arbejdet i dag har at gøre med kontrol. *Vestkysten* udfører ikke længere rutinemæssige bugseringsopgaver, fordi det på et tidspunkt fremstod som konkurrenceforvridende, og blev underlagt statens regler om prisregulering på offentlige ydelser, hvorefter direktoratet ikke længere var konkurrence-dygtigt. *Vestkysten* og fiskeridirektoratets andet store skib *Nordsøen* er dog stadig centrale for, at der kan udføres større redningsaktioner til havs, særligt i det vestlige Danmark.

Disse forhold nævnte en kaptajn på *Vestkysten* for mig og gav samtidig udtryk for, hvor glade, de var for Deloitte-rapporten. Den lå f.eks. fremme på broen på skibet, og jeg fik uden videre en kopi af den. I resultatkontrakten, som jeg vil undersøge nedenfor, erklæres det, at det bør overvejes at isolere kerneydelsen "kontrol". Denne konklusion er hentet fra Deloitte-rapportens konklusion, hvoraf det fremgår, at dette er nødvendigt, hvis det skal kunne identificeres klarere, om der kan spares på skibsdriften eller ej. Dette strider mod, at redningstjenesten for *Vestkysten* er en meget vigtig funktion, selvom den ikke længere er en dominant arbejdsopgave i det daglige. Jeg har andetsteds argumenteret for, at fiskerikontrollørernes sømandsidentitet fastholdes gennem deres deltagelse i redningstjenesten, og at dette ikke bare er vigtigt for dem personligt, men også for deres praktisering af kontrolopgaver (Gad 2009). En isolering af skibets arbejde til "kerneydelsen" kontrol kan i dette lys frygtes at reducere deres dobbelte identitet som både bureaukrater og sømænd til førstnævnte. Det kan f.eks. umiddelbart forestilles at gøre bording af fiskefartøjer mere besværlig, hvis *Vestkysten* får tildelt en rolle, der minder mere om politiets eller parkeringsvagtens. Men Deloitte-rapporten er kun på den ene side et argument for at isolere "kerneydelser". Den er også et argument for at bevare skibenes nuværende økonomi, hvis fiskerikontrollører skal kunne fastholde deres nuværende dobbeltrolle. På trods af et klart formål i rappor-

ten om at spare, har den altså også haft en anden effekt, nemlig at støtte et argument om, hvor vigtigt det er *ikke* at spare – både for at kunne udføre redningsarbejde, men også for at kunne udføre selve kontrolarbejdet ordentligt. Det er formodentligt derfor kaptajnen udtrykte tilfredshed med Deloitte-rapporten. For på trods af sit klare formål om at spare, havde den spillet ham et stærkt argument på hånden for at bevare den nuværende arbejdsform og bemanning.

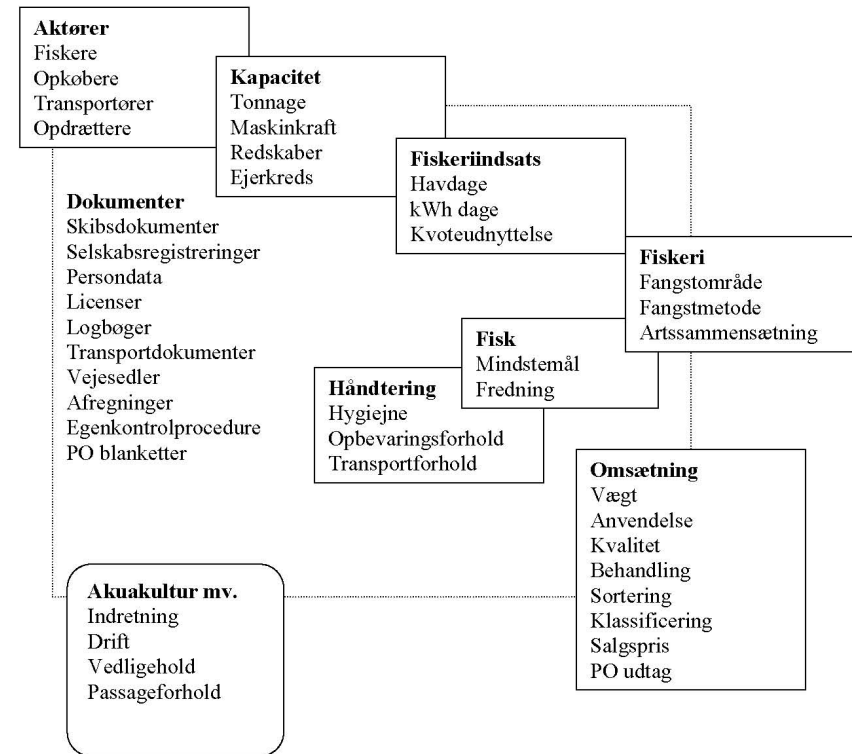
Fiskeridirektoratets kontrolstrategi – styring og viden i en kompleks verden

Fiskeridirektoratets kontrolstrategi fra 2006, som gælder erhvervsfiskeriet, er et 79 sider langt dokument. Det er en redegørelse for erhvervets situation, hvilke krav EU stiller til medlemslandenes kontrol, og hvordan Danmark gør sig gældende i forhold til disse krav. Endvidere fremlægges, hvordan fiskeriets situation er under omformning, og hvordan dette stiller forandrede krav til kontrolarbejde.

Kontrolstrategien kan karakteriseres på flere måder. For det første er den et organisationsudviklingsdokument og indgår i et arbejde med at formulere en vision for fiskeridirektoratet. Således definerer dokumentet også sig selv og kalder sin tilblivelse ”en delmængde i et større organisationsudviklingsprojekt” i ”en udvikling af direktoratets opgaver, arbejdstilrettelæggelse og struktur” (Fiskeridirektoratet 2006a: 16). Dokumentet har formuleringen af en strategi, vision og mission for fiskerikontrollen som sit primære mål og dens ”problemformulering” består af et kommissorium, dvs. en række spørgsmål stillet af et udvalg i Folketinget, som strategien forventes at skulle besvare.

For det andet er den en analyse af væsentlige forhold i fiskerierhvervet og fiskerikontrol. F.eks. redegøres der for, hvor stort et areal, der skal kontrolleres, hvor mange skibe, der er i fiskeriflåden etc. Der redegøres herunder for ”et naturligt flow, fra aktøren træder ind i erhvervet, til fangsten omsættes”, hvilket er et forhold, der giver

”kontrolmæssig fleksibilitet”. Der tegnes altså et netværk, hvor der kan gribes ind med kontrol flere steder.

Figur 12 Illustration af ”flowet” i fiskerierhvervet og kontrol deraf. Kilde: Fiskeridirektoratet (2006a: 32).

Et tredje træk ved dokumentet er, at dets struktur minder om en akademisk afhandling. Dette er ikke mærkeligt, eftersom det formodentligt er akademikere i Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri, der har produceret det. Først opstilles en baggrund for og formål med analysen, der redegøres for analysedesign og begreber afklares. Dernæst analyseres fiskerikontrol i Danmark før ”ny regulering”, som er en større omstrukturering af kvotetildelingen i Dan-

mark, hvor man bl.a. går fra at fiske en fælles kvote til at tildele de enkelte fiskerifartøjer individuelle kvoter. Tiden før ny regulering beskrives herunder i et større afsnit om kontrolskibenes virke. Herefter fremstilles en analyse af fiskeriet og fiskerikontrollens betingelser og forhåbninger til udviklingsmuligheder. Til sidst kigges fremad, og det overvejes, hvad indførelsen af den nye regulering vil medføre, f.eks. at fiskeriet vil blive koncentreret på færre hænder, mens erhvervet til gengæld vil opleve en større fleksibilitet til at vælge, hvornår og hvor de vil fiske. Disse udviklinger sætter ifølge strategien nye betingelser for at praktisere kontrol.

Aktuelle udfordringer og forandringer i erhvervet tages altså op og på baggrund heraf formuleres en mission om, at fiskeriet skal være biologisk og økonomisk bæredygtigt (Fiskeridirektoratet 2006a: 19). Bæredygtighed er ifølge kontrolstrategien et juridisk begreb, som tager sin konkrete form i EU's kvotefastsættelser (ibid.: 18). At bæredygtighed betragtes som et juridisk begreb ses bl.a. også i en diskussion af kvoteudnyttelse vs. kvoteoverskridelse, hvor målet sættes således, at det handler om bedst muligt at udnytte den eksisterende kvote (ibid.: 24-26). Kvoterne bliver dermed en målestok for bæredygtighed, og selvom sagen fremstilles således, at biologi ikke kan adskilles fra jura, så er det alligevel sådan, at det er love og regler, der sætter standarden for direktoratets bidrag til bæredygtighed. Selvom biologi og økonomi betragtes som selvstændige domæner med hver deres "logik", som påvirker hinanden og skal bringes i balance, dvs. både internt og med hinanden, så behandles de altså asymmetrisk. Det økonomiske, dvs. fuld udnyttelse af kvoten, privilegeres gennem det juridiske.

EU fremstilles som den mest betydningsfulde aktør på området. Især har EU kraftig indflydelse på særlige indsatsområder, f.eks. genopretningsplaner for torsk. Her er der fra unionens side indført "bench marking" af landenes kontrolapparater. F.eks. måles der på, at en bestemt procentdel af alle landinger af torsk kontrolleres. Strategien forestiller sig en udvikling, hvor der vil komme flere og flere EU-bench marks (Fiskeridirektoratet 2006a: 3). "Bench marking" er

EU's teknik til at sammenligne medlemslandes kontroller. Kontrolstrategien sammenligner også den danske kontrol med andre lande ved at undersøge eksisterende EU-dokumenter og forsøger at fastlægge, hvordan Danmark klarer sig. Det vurderes, at Danmark ligger godt på nogle områder som f.eks. udnyttelsen af teknologi, mens landet ligger dårligere på andre, f.eks. mht. at sikre, at fiskernes fangstogivelser stemmer overens med virkeligheden (Fiskeridirektoratet 2006a: 50ff). Det påpeges, at det er vanskeligt at sammenligne Danmarks kontrolindsats med andre lande, f.eks. Norge og Sverige, hvor kontrol varetages af forsvaret og på et meget større areal. Imidlertid er det altså alligevel en "klasseværelses-logik", der gør sig gældende her. Uanset hvilke krav "læreren" stiller, bør der stræbes efter at ligge først i feltet. Bench marking er på denne måde ikke blot et måleredskab, men også et styringsredskab. Der fremmanes en situation, hvor det skal efterstræbes at blive nummer 1, uanset om sammenligningsgrundlaget er usikkert eller ej.

Danmark kan selv bestemme på nogle områder, hvilket det forsøges at indfange med det interessante begreb "kontrolfrirum" (Fiskeridirektoratet 2006a: 15). Dette begreb lægger ikke op til at diskutere, hvorvidt der skal kontrolleres eller ej. I stedet ligger det i begrebet, at det felt, der opereres i, allerede er et "kontrolrum". Frihed og kontrol kobles således nærmest paradoksalt til hinanden i ét og samme begreb. Der findes "et rum", der er frit (fra kontrol fra EU), men alligevel består i kontrol: Det der kan (og bør) diskuteres er, *hvordan* der skal kontrolleres. Missionen om at udføre "kontrol med omtanke" formuleres på denne baggrund. "Populært sagt vil strategien medvirke til, at Fiskeridirektoratet *gør det rette på den rigtige måde*" (Fiskeridirektoratet 2006a: 18), som det hedder. Det handler altså her om at agere i et etableret kontrolrum, hvor styring og kontrol er normaliseret, men at der således netop også løbende må reflekteres over den måde, styring og kontrol praktiseres på, så styringen løbende kan rettes til efter omstændighederne.

Dokumentet er på flere andre punkter præget af en vis ambivalens. Fiskerikontrol opfattes som et komplekst og foranderligt om-

råde. Således lyder det, at man i feltet "sjældent vil kunne identificere tydelige årsag-virkningsrelationer" (Fiskeridirektoratet 2006a: 14). Konsekvenserne af kontrol kan altså ikke gennemskues til fulde. Dette leder imidlertid strategien til den konklusion, at det er hele "systemets" effektivitet, der må vurderes (ibid.) Når effekten af enkelte handlinger i forbindelse med kontrol ikke kan måles, f.eks. hvad det betyder at borde ét fiskerfartøj mere eller mindre, må blikket i stedet rettes mod systemet selv. "Systemet" sættes imidlertid også i citationstegn i strategien, der altså dermed stiller spørgsmålstegn ved, om fiskerikontrol i det hele taget kan betragtes som et "system". På trods heraf er strategien et forsøg på at gøre ting i kontrolarbejdet målbare og evaluerbare, men altså med det forbehold, at dette er lettere sagt end gjort i en kompleks situation.

At vende blikket indad mod systemet betyder, ifølge strategien, at der skal måles på selve kontrolarbejdet, snarere end på, hvilke effekter kontrolarbejdet har på fiskeriet. Det er ønsket at sammenligne "gennemført kontrol" i forhold til "planlagt kontrol" (Fiskeridirektoratet 2006a: 14). At blikket rettes indad kommer også til udtryk i afsnittet om "begrebsafklaring". Her beskrives effektivitetsbegrebet således, at

der skal ske den bedst mulige udnyttelse af kontrolressourcerne (produktivitet), mens effekt forstås således, at kontrollen skal sikre opfyldelse af direktoratets mål om bæredygtighed, at kvoterne skal overholdes, og at de øvrige regler, f.eks. i forhold til indsats og tekniske foranstaltninger, overholdes (kvalitet). (Fiskeridirektoratet 2006a: 18)

Effektivitet forstås således ikke så meget ud fra, hvilken effekt kontrol har på fiskerne, men i forhold til mål, der opstilles for kontrolpraksis. Der er altså her tale om, at styring rettes mod styringens egne midler, idet det forestilles, at bedre styring og kontrol af fiskere opnås gennem bedre styring og kontrol af kontrollen. Her fremtræ-

der det også igen, at bæredygtighed opfattes som et juridisk begreb. Bæredygtighed skal måles i forhold til de mål, som sættes for kontrolpraksis.

Forståelsen af fiskerikontrol som et komplekst og dynamisk felt udgør også et argument for at udvikle nye styringsteknologier og styringsmetoder. Et meget væsentligt træk er her etableringen af en særskilt enhed for risikovurdering under direktoratet. Strategien opstiller konkrete forslag til, hvordan det i en sådan enhed kan vurderes, hvor i fiskeriet, der primært skal sættes ind. Der præsenteres således en række skemaer, der kan benyttes til at vurdere risikoen for lovovertrædelse som enten høj eller lav og overtrædelsernes konsekvenser som høje eller lave i forhold til forskellige arter og forskellige fiskerizoner. De forskellige risici placeres i forhold til hinanden efter deres "styrke" og chance for at ville indtræffe. Det kaldes en "risiko-ranking" (Fiskeridirektoratet 2006a: 44). I Ulrich Becks kendte bog *Risikosamfundet* fra 1986 (Beck 1997), var det tesen, at verden var på vej mod en situation, hvor det i stedet for at handle om at tjene flest muligt penge, i højere grad kommer til at handle om at styre efter at undgå "globale" risici så som terror og miljøkatastrofer. I Becks billede er et meget væsentligt kendetegn ved risici, at de er abstrakte; de er potentielle fremtidige konsekvenser af handlinger i dag, men det er netop et kendetegn ved risici, at det aldrig kan vides med sikkerhed, om de vil indtræffe eller ej, og hvor alvorlige de i så tilfælde vil være. Risici er desuden allestedsnærværende. De respekterer ikke aktuel viden og heller ikke skel mellem f.eks. køn, klasse eller nationalstater. Alle, høj som lav, er i princippet lige udsat for dem, f.eks. for huller i ozonlaget, terror eller syrerregn. Således er de tilknyttet handling på baggrund af refleksivitet forstået som "uopmærksomhed" og "ikke-viden" (Beck 1998). Selvom dette kan diskuteres, er der ingen tvivl om, at der har været en indflydelsesrig idé, at risici er allestedsnærværende, og at det er nødvendigt at forholde sig til dem i alskens sammenhænge. Der findes i dag et utal af institutioner for risikovurdering, og dette indgår i snart sagt enhver markedsundersøgelse, projektledelse etc. Det er

da ikke overraskende, at risikovurdering også finder indtog i et dynamisk og komplekst felt som fiskerikontrol. Begrebet om risici er i mine øjne netop *vagt* nok, til at det kan benyttes som udgangspunkt for at diskutere, hvordan man vil handle i feltet.

En af de handlingsstrategier, som risikovurdering forestilles at bidrage til, er mere "analytisk kontrol". Formålet med analytisk kontrol formuleres således, at "kontrolindsatsen prioriteres stramt og fokuseres på de kontrolområder, der er vigtigst" (Fiskeridirektoratet 2006a: 17). Der skal altså reflekteres over, hvordan der kontrolleres, men ikke over en bred kam eller tilfældigt. Det er altså forhåbningen i strategien, at en reflektiv del af kontrolarbejdet kan effektiviseres ved at professionalisere den. Risikovurdering anses netop i den forstand som et bidrag til at gøre fiskerikontrol "mere analytisk". Behovet for mere analytisk kontrol er ifølge strategien blevet forstærket af den aktuelle indførelse af den nye regulering, som giver fiskerne større fleksibilitet i forhold til at bestemme, hvor og hvornår de vil fiske. Udover risikovurdering skal der i den forbindelse også udvikles indikatorer. En indikatormodel skal dog også, "til enhver tid ledsages af almindelig sund fornuft", og vurderingsmetoder som skemaet til risikovurdering, "skal justeres ud fra de erfaringer, der bliver gjort" (Fiskeridirektoratet 2006a: 8). Der skal altså udvikles mere "stramme" metoder, som dog samtidig er fleksible og justerbare.

En kaptajn på *Vestkysten* var kritisk overfor tiltaget med at indføre risikobaseret kontrol, idet han mente, at kontrollørerne altid havde lavet reflektiv, fokuseret og risikobaseret kontrol. "Analytisk kontrol" ser jeg således netop som et begreb, der forsøger at bygge bro mellem på den ene side at anerkende, at kontrollører sådan set allerede forholder sig reflektivt og analytisk i deres arbejde, og på den anden side ønsket om at indføre en systematisk risikovurdering.

Et andet argument i dokumentet for at foretage mere analytisk kontrol ligger ifølge strategien i, at fiskeridirektoratet råder over et stort datagrundlag i sine registre, men der findes ikke systemværktøjer, der gør, at dette grundlag kan udnyttes effektivt nok. Potentialer er der, men der mangler blot teknologiske værktøjer til at udnyt-

te det. En sådan udvikling skærper så igen kravet om at dokumentere fiskerikontrollens arbejde: "dygtigheden til at planlægge kontrollen og hurtigheden til at flytte rundt på kontrolressourcerne i forhold til udviklingen i fiskeriet og overtrædelsesmønstrene skal hele tiden dokumenteres" (Fiskeridirektoratet 2006a: 14). Muligheder, der forestilles at residere i ny teknologi og forhåbninger til, hvilke fremtider de kan skabe, får i dette tilfælde nutidig praksis til at fremstå mere tilfældig og rodet, end den måske er. Der sættes mao. standarder for aktuel praksis ud fra forhåbninger til, hvilke nye muligheder for at skabe "orden" og "fokus", som "den teknologiske udvikling" vil tilvejebringe. Datagrundlagets eksistens bliver således nærmest i sig selv et argument for at udvikle nye kontrolteknologier og kontrolmetoder

Strategien behandler som nævnt også konsekvenserne af indførelsen af den nye regulering, herunder de såkaldte fartøjskvoteandele (FKA). Hvor fiskeriet tidligere fiskede af en fælles kvote og fik tildelt havdage i forskellige områder, har hvert enkelt fartøj i 2008, på baggrund af en referenceperiode på fem år, fået tildelt en individuel kvote på fiskeri af forskellige arter i forskellige zoner. Den nye regulering giver fiskerne mulighed for at sprede fiskeriet over hele året, fordi den enkelte fisker således ikke er afhængig af, om andre skyn-der sig at opfiske en fælles kvote. Den giver også mulighed for at fiske i puljer, hvilket betyder, at fiskere kan bytte og dele kvoter med hinanden. Desuden kan andre fiskerifartøjer opkøbes og lægges i havn, mens deres kvote udnyttes. Dette forudses i kontrolstrategien at ville medføre en reduktion af fiskeriflåden. Som det fremgik af et radioprogram på Danmarks Radio P1, d. 19. juni 2008, har det allerede medført, at der i dag ligger mange ubenyttede "spøgelseskuttere" hen i de danske havne. Ifølge EU-regler skal et skib, hvis kvote, man udnytter, nemlig stadig i princippet være i drift. Dette var de fiskere, som udtalte sig i radioprogrammet, noget fortørnede over, og programmet fremviste dermed også denne noget groteske effekt af EU-reglerne. Før den nye regulering var gamle fartøjer ikke meget værd, men dette har ændret sig, fordi de nu er tilknyttet retten til at

fiske. Dette giver endvidere og selvsagt ganske anderledes betingelser for at træde ind i fiskeriet, endsige at få fat i sin egen kvoteandel. Imidlertid fremgik det ikke af radioprogrammet, at dette også skyldes den nye regulering. I Island har man i flere år haft individuelt overdragelige kvoter, dvs. kvoter, der ikke er bundet til fartøjer og kan sælges frit. Dette har medført en "feudalisering" af fiskeriet (Pålsson 1997). Der er således sket en koncentration af retten til at fiske på færre og færre hænder, og en person behøver ikke længere fiske for at eje retten til fiskeri, på samme måde som herremænd i feudalsamfundet ejede jorden, mens bønder kunne få lov at dyrke den mod betaling. Den nye regulering, som officielt er et forsøg på at skabe "ejerskab" og større ansvarlighed blandt fiskere, kan således samtidig tolkes som et skridt på vejen mod en lignende "feudalisering" af fiskeriet i Danmark. Det kan herunder opfattes som udtryk for en politik, hvor det ikke anses for problematisk, at ejerskab i forhold til naturressourcer kommer til at tilfalde få aktører. Markedets naturlige egendynamik forudsættes og anses for at være sund. I alle tilfælde ses det, hvordan en specifik "frisættelse" af erhvervet til at "styre sig selv", kan formodes at ville stille bedre betingelser for nogen end andre og at styre erhvervet i en bestemt retning. Dog er det selvsagt stadig et åbent spørgsmål, hvordan denne regulering vil forme kontrolpraksis og fiskeriet i Danmark ud i fremtiden (og omvendt).

En resultatkontrakt mellem direktoratet og ministeriet – konsolidering af styringsrelationer

Resultatkontrakten mellem fiskeridirektoratet og ministeriet for 2007 er et 13 sider langt dokument, som er udarbejdet på baggrund af kontrolstrategien. I strategien lyder det, at det forventes, at resultatkontrakter må udvikle sig i en retning af flere kvalitative, men fortsat målbare krav frem for rene "produktionsmål", og midlet for at nå dette mål er at udvikle en række kontrolindikatorer (Fiskeridirektoratet 2006a: 23). Kontrakten forsøger også at fastholde en

sådan forbindelse mellem "kvalitet" og "målbarhed". Et andet kendetegn ved kontrakten er, at den beskrives som en såkaldt "rullende kontrakt" (Fiskeridirektoratet 2006b: 3), dvs., at der i kontrakten er indbygget en forudsætning om, at den løbende skal ændres efter omstændighederne. Kontrakten er tillige "en overordnet kontrakt", idet den ligger til grund for udarbejdelser af kontrakter for direktoratets enkelte enheder så som kontorer, inspektorater og skibe.

I kontrakten nævnes større organisatoriske strukturforandringer, som beskrevet i den ovenstående kontrolstrategi, som væsentlige årsager til, at den må være fleksibel og skal kunne forandres løbende. Ændringer i kvoteordninger, indførsel af E-logbog, torskegenopretningsplaner og "andre forhold, som ikke kan forudses", så som vejrforhold, skiftende fiskeri, omlægning i EU-lovgivning, nævnes også som grunde til kontraktens fleksibilitet. Et gennemgående kendetegn ved dette dokument er også en økonomisk fordring. Der henvises til at direktoratet skal spare, og at dette har markant indflydelse på de mål, der opstilles (Fiskeridirektoratet 2006b: 3).

Som det er typisk for kontrakter, er det ikke nævnt, hvem der er forfatter til den, men den er parat til at blive underskrevet af direktøren for fiskeridirektoratet og departementschefen i føde- og landbrugsministeriet. Den kan således ses som et forsøg på at eksplicite-re og sætte form på en forpligtende relation mellem disse aktører. Teksten er dog ikke så meget en beskrivelse af denne relation. I stedet er den en beskrivelse af en række projekter rettet mod at forme og handle på andre relationer nemlig mellem direktoratet, fiskerikontrollen og fiskerne.

Det nævnes, at der er bindinger på kontraktens indhold udefra i kraft af, at fiskeriinspektoratet har en særskilt kontrakt med forsvarsministeriet, som betyder, at fiskeridirektoratets skibe indgår i redningstjenesten (Fiskeridirektoratet 2006b: 3). Kontrakten fremstiller det sådan, at der er et behov at revidere dette forhold, så direktoratet kan fokusere på sine "kerneydelse", hvilket jeg berørte i afsnittet om Deloitte-rapporten. En afkobling af skibene fra redningstjenesten kan som nævnt betragtes som et problem for *Vestky-*

sten - også for deres udførelse af kontrol. Men kontrakten fremstiller det altså sådan, at en større centralisering af kontrol over skibenes funktion er ønskværdig. Eventuelle goder ved at indgå i redningstjenesten fremgår heller ikke her.

I kontakten formuleres strategiske fokusområder. Udover kontrolstrategiens specifikke krav nævnes det, at der også er krav udefra om en synliggørelse af effektivitet – dvs., at det skal fremvises, hvilke resultater kontrolarbejdet har. Et eksempel på en sådan synliggørelsesprojekt findes i dag på fiskeridirektoratets hjemmeside (Fiskeridirektoratet 2008). Her er det muligt at se, hvilke kvoter der er tildelt enkelte fartøjer, og hvor store fangstmængder, de har indberettet. Eftersom det også kan ses, hvem der ejer de enkelte fartøjer, kan dette tiltag sammenlignes med en offentlig gabestok. Synliggørelse handler altså i forbindelse med fiskerikontrol ikke blot om, hvordan kontrollen kan fremvise en præventiv effekt, men kan netop samtidig ses som et forsøg på at styrke denne.

Et andet eksempel på synliggørelse er de resultatmål, der er opstillet for de enkelte kontrolskibes virke, henholdsvis hvor mange dage de har været til havs, og hvor mange bordinger, de foretager. Disse mål er interessante i forhold til, det Peter Dahler-Larsen kalder, "konstitutive effekter" (Dahler-Larsen 2007). "Konstitutive effekter" omhandler det forhold, at målinger af praksis medfører ændringer i praksis, idet praksis forsøger at leve op til det, der måles på. Det er som nævnt nemt at forestille sig, hvordan det kan ændre det daglige arbejde på *Vestkysten*, når der måles på, hvor mange bordinger, der foretages. En konstitutiv effekt kan også illustreres i forhold til et andet resultatmål, som er, hvor mange dage *Vestkysten* tilbringer på havet. Dette virker som et relativt uskyldigt mål, men medførte en problematik på skibet, mens jeg var til stede. At opfylde målet kom nemlig kun kaptajner til gode lønmæssigt. Og derfor var en styrmand ikke særligt tilfreds. Det betød nemlig, at skibet oftere lå til ankers uden for havn i dårligt vejr med henblik på at opfylde målet. Målet fordrer at sejle, selvom det ikke er nødvendigt og f.eks. ikke kan lade sig gøre at borde. Når det tages med i betragtning, at

det koster mange penge i drivmidler at sejle et skib som *Vestkysten*, så fremstår denne utilsigtede effekt af at måle på praksis noget absurd.

Hovedafsnittet i rapporten er "Målepunkter og Resultatkrav". (Fiskeridirektoratet 2006b: 6-12). Her redegøres for 25 resultatkrav, som listes under syv forskellige områder (Kontrol, Regulering, Kapacitet, Dokumentation og statistik, Fisketegn, Politikformulering, Hjælpfunktion samt Generel ledelse og administration). Disse vægtes i forhold til hinanden i procentsatser med henblik på at kunne måle, hvor meget af det samlede mål, der er nået i løbet af året.

I forhold til "Kontrol" er målet, at der bevares et "kontroltryk", der opfylder EU's og dansk lovgivnings krav. Det nævnes, at ca. 75 % af direktoratets bevilling bruges inden for dette område, som dermed er klart det største fokusområde. "Risikobaseret kontroludøvelse" opstilles her som en "hjørnestein" for kontrollen, og opstarten af den selvstændige enhed for risikovurdering optræder som et vigtigt delmål. Resultatkravene under kontrol består også i at udvikle metoder til at vurdere effekten af den nye kontrolstrategi på henholdsvis erhvervsfiskeriets og det rekreative fiskeris områder. Det opstilles også som mål at gennemføre et LEAN-projekt. Det forestilles, at denne best-practice model for organisationsudvikling vil frigøre ressourcer, som i stedet kan benyttes af enheden for risikovurdering. Endeligt findes under "Kontrol" et resultatkrav, som omhandler, at sagsbehandling skal være gennemført inden for en bestemt tidsramme. Hovedtemaet i denne del af kontrakten er således, at risikobaseret kontrol forestilles at være mest effektivt, og at en målretning af kontrollens arbejde vil gøre en hel del arbejde overflødig. Der sættes lighedstegn mellem "større effektivitet" og "professionalisering af risikovurdering" og henvises til kontrolstrategien som argument derfor.

"Regulering" bygger også på nogle lovkrav. Der må ikke fiskes ud over den samlede danske kvote, og sagsbehandlingstider på henholdsvis ansøgninger om fiskeri og bytte af fangstmængder mellem fartøjer må ikke være for lange.

"Kapacitet" vedrører et mål, som er sat af Folketinget om, at fangstkapaciteten i den danske flåde ikke må forhøjes, hvilket også oversættes i kontrakten til et resultatkrav vedrørende sagsbehandlingstid.

I forbindelse med "Dokumentation og Statistik" fremføres det i kontrakten, at fiskerikontrollen i DK er førende i Europa inden for systemer til registrering af fiskeri, og at målet er at fastholde denne position. Ny teknologi, primærstatistik og kvalitetsorienteret databehandling ses som "en forudsætning for at kunne regulere og fastlægge politikken på fiskeriområdet" (Fiskeridirektoratet 2006b: 3). Dette vægtes 20 %, hvilket gør det til det næststørste område i kontrakten. I forbindelse med udvikling af teknologi forestiller kontrakten sig, at der kan udvikles it-systemer til analyse af fiskernes "adfærdsmønstre" og dermed, at data kan operationaliseres og præsenteres, så de nærmest automatisk vil fremstå emner, der gør krav på en særlig grad af opmærksomhed.

"Politikformulering" handler bl.a. om at synliggøre kontrollens effekter. Det nævnes, at direktoratet går over til et koncernbaseret hjemmesidesystem. Det opstilles som et vigtigt mål at gøre flere oplysninger tilgængelige for offentligheden på direktoratets hjemmeside. Disse tiltag forestilles at forbedre borgernes forståelse af sammenhænge mellem overordnede politiske agendaer og direktoratets arbejde. Åbenhedsstrategi, tilfredshedsundersøgelser, præsentationer af kontrolstrategi og lignende kan dog i mine øjne ligesom offentliggørelse af fangstindberetninger samtidig ses som forsøg på at påvirke fiskernes holdninger og handlinger.

Under "Hjælpfunktioner og generel ledelse" indgår flere mål, der har at gøre med digitaliseringen af den offentlige forvaltning, der som bekendt handler om, at alle borgere i DK skal kunne kommunikere digitalt med det offentlige inden udgangen af 2010 (Regeringen, et al. 2007). Under dette punkt er også placeret et mål om besparelser. Som et tredje punkt nævnes, hvordan fiskeridirektoratets medarbejdere skal "individuel kompetenceafklares" med henblik på at lave en udviklingsplan for alle kontrolmedarbejdere: "således

foreligger der ved udgangen af 2007 et samlet billede af udviklingsbehov "hvorfra der vil kunne planlægges fremadrettede uddannelsesaktiviteter", siges det (Fiskeridirektoratet 2006b: 12). Dette tiltag var nogle fiskerikontrollører på *Vestkysten* skeptiske overfor. De beskrev det som problematisk automatisk at blive opfattet som nogen, der per definition har udviklingsbehov. I min forståelse grundede denne utilfredshed sig i, at det medfører en "omvej" over en analyse af deres personligheder at gøre rede for, hvilke kurser de har brug for. I stedet for at henvende sig til kontrollørerne som et kollektiv, individualiseres de med dette tiltag. Denne individualisering og efterfølgende definition af kollektive behov *udefra*, strider i mine øjne mod fiskerikontrollørernes idé om, at de allerede udgør et kollektiv. Det problematiske er her, at styring medieres igennem deres "selver" eller "personer" og en udvikling deraf. Fiskerikontrollørernes kritik peger således på, at de er klar over, at "selv-udvikling" kan gøres til fokus for styring. Dermed er det ikke mærkeligt, at "kompetenceafklaring" med henblik på videreuddannelse ikke udelukkende blev opfattet som et positivt tilbud, men også som et krav.

Kontrakten kan overordnet betragtes som et forsøg på at forbedre styring af fiskeriet gennem en bedre styring af kontrollen (på *Vestkysten* m.m.) og igen ved at gøre relationer mellem direktoratet og ministeriet, fiskeriet og fiskerikontrollører mere eksplicite og mere forpligtigende uden at gøre dem ufleksible. Styring tager altså her en refleksiv, tværpraktisk og multirelational form.

Kontraktens form illustrerer endvidere, at genstande, som styring rettes mod, ikke bare findes i verden, men at de produceres i forhold til bestemte målings- og styringspraksisser. At opstille målsætninger for *Vestkystens* virke kan omforme dette virke. Sådanne overvejelser findes imidlertid ikke i dette eller nogen af de to andre dokumenter, jeg har analyseret i denne artikel. Målbarhed, indikatorer, m.m. anses derimod for at være neutrale informationsleverandører. På lignende vis behandles kontraktens egne mulige effekter heller ikke. Dog tages der i kontrakten det forbehold, at den løbende må ændres efter omstændighederne. I kontrolstrategien tages der på

lignende vis forbehold for, at beslutninger om, hvordan fiskerikontrol skal udføres, som bliver taget på baggrund af målinger og risikovurderinger, altid må ledsages af "sund fornuft til at improvisere" (Fiskeridirektoratet 2006a: 36).

Virkeligheden fremstilles altså i dokumenterne som et omskifteligt og delvist uforudsigeligt sted, og fremstiller dermed ikke sig selv som en fiks og færdig plan for, hvordan ting skal kontrolleres og styres, eller som en beskrivelse af, "hvordan tingene er". Der opstilles i stedet en række mål, midler og "projekter" som løbende kan forandres og modificeres. I kontrakten forhandles også selve kontraktens form. Den udgør ikke en præcis, fastlåst aftale, men en provisorisk "rullende" kontrakt. Dette kunne tolkes sådan, at kontrakten og de andre dokumenter er løse former for styringsredskaber. Jeg mener dog snarere, at det bør ses som udtryk for, at *styring og kontrol i sig selv* bliver opstillet som mål for løbende modificering. Der stilles således ikke spørgsmålstegn ved, om kontrol og styring "som sådan" er godt eller skidt i nogle af dokumenterne, men i stedet kan de altså ses som en promovning af det, Dean som nævnt kalder "refleksiv styring".

Afrunding - refleksiv kontrol og styring, temporal objektivitet og grader af frihed?

I konklusionen på en brugertilfredshedsundersøgelse af fiskeridirektoratets virksomhed, som blev offentliggjort i januar 2008, står der, "at erhvervsfiskernes tilfredshed med fiskeridirektoratet er større, end de selv tror" (Radius 2008: 3). Denne "refleksive pointe" uddrages på baggrund af en større spørgeskemaundersøgelse af, hvordan erhvervet forholder sig dels til generelle spørgsmål om tilfredshed, dels til mere konkrete spørgsmål, f.eks.: "bliver du behandlet ordentligt på et kontrolbesøg". Fiskere svarer tilsyneladende mere tilfredst, når spørgsmålet er konkret, end når de forholder sig generelt til sagen. Hvis det forestilles, at denne undersøgelse også henvender sig til fiskerne, kan det imidlertid ses, hvordan der ind-

bydes til, at fiskere reflekterer mere over deres forhold til kontrollen, herunder at de nok i virkeligheden bør synes, at de er mere tilfredse med kontrollen, end de føler, at de er lige nu og her. Undersøgelsen er i denne forstand ikke kun en præsentation af indsamlet information, men kan også ses som et forsøg på at forme fiskernes syn på fiskerikontrollen. Det gælder også for de tre dokumenter, jeg har undersøgt i det ovenstående, at de konfigurerer feltet på bestemte måder med henblik på at gøre det til genstand for en form for *refleksiv* styring og kontrol.

Mange aktører i feltet, herunder de her behandlede dokumenter, anerkender umiddelbart, at fiskerikontrol er et komplekst og dynamisk område. Samtidig cirkulerer styringsinitiativer med disse dokumenter, som søger at håndtere kompleksitet. Disse håndteringsforsøg præger selvfølgelig fiskerikontrollørernes egne diskussioner af mål og praktiske muligheder for udførelse af kontrolarbejdet. Styringsinitiativer siver dog ikke ned fra oven i nogen simpel forstand. F.eks. er særligt kaptajner selv involveret i organisationsudviklingsarbejde og dermed engageret i at præge udformningen af de ovennævnte dokumenter, der igen indvirker på styringen af dem selv. Fiskerikontrollører behandler altså løbende spørgsmålet om, hvordan de skal kontrollere andre, herunder også i dagligdagen, hvor de ud fra en pragmatisk indstilling søger at finde gode måder at praktisere fiskerikontrol på. Det er i det hele taget et stærkt fremtrædende element i fiskerikontrollørernes tale om fiskerikontrol, at dette arbejde forholder sig til en kompleks situation, hvor effekten af kontrol er usikker.

Den orden, som er et mål m.m. for udvikling af diverse styringsredskaber i dokumenterne, kunne altså stilles op mod en "modstand", sådanne tiltag møder i hverdagen på *Vestkysten*. Det er dog for simpelt kun at forstå dem udtryk for en "moderne" neoliberal holdning, ideologi eller agenda, der forsøger at tromle igennem verden og underlægger sig alskens praksisser. Dokumenterne er langt mere ambivalente, med hensyn til hvilken virkelighed de opererer i, end som så. Fiskerikontrol fremstilles som et komplekst felt, og som

det er tilfældet med Deloitte-rapporten, har sådanne dokumenter på trods af en økonomisk og juridisk grundforståelse og eksplicite mål om at spare ikke nødvendigvis denne effekt.

Dokumenternes ambivalens, som ville gøre dem angribelige, hvis man "læser mod" dem, fremstår i stedet for mig som et interessant og produktivt paradoks. På den ene side anerkendes det i kontrolstrategien, at fiskerikontrol er et alt for komplekst felt til, at der kan stilles generelle regler op for, hvad der skal gøres i alle tilfælde, og det må være op til en løbende lokal refleksion, hvordan kontrolarbejde udføres på en god måde. På den anden side promoveres en idé om, at kontrolarbejdet skal bygge på "objektiv" viden (Fiskeridirektoratet 2006a: 8), og der argumenteres for, at dette både er muligt og nødvendigt. Forhåbningen er, at risikovurdering vil bidrage dertil. En anden måde det i dokumenterne forestilles, at der kan opnås objektiv viden, er gennem indførsel af "den elektroniske logbog", dvs. et it-system, hvor fiskerne skal registrere deres fangster online i stedet for på papir, som er den måde, det foregår på i dag. I dag gennemløber oplysningerne en længere sagsbehandlingsprocedure, hvor de skal indtastes i fiskeridirektoratets databasesystem, før de bliver tilgængelige online herunder på *Vestkysten*. Den elektroniske logbog vil ifølge kontrolstrategien bevirke, at information vil kunne tilgås hurtigere og mere præcist. Objektivitet handler da i denne specifikke sammenhæng ikke om at skabe et uforanderligt billede af, hvad virkeligheden i virkeligheden er, men om en større fart og præcision i tilgængeligheden af information. Teknologisk udvikling fremstår samtidig som en garant for en udvikling mod det en slags informationsbaseret objektivitet, som er kendetegnet ved at være en forgængelig og temporal form. At denne form for objektivitet er virksom i praksis forbliver skjult, hvis man blot afviser den som selvmodsigende.

Det er svært at sige, hvilke konkrete effekter dokumenterne har for kontrolarbejdet i dag. Et fællestræk ved dem er dog, at fiskerikontrollen på forskellig vis *selv* bliver gjort til genstand for styring og kontrol. Eksistensen af styring og kontrol i fiskeriet fremstår

mere eller mindre normaliseret. Måske er det, fordi kontrollører har set en normalisering af kontrol i forhold til fiskeriet, at de er kritiske over for, at deres egen hverdag også kan blive mere og mere gennemreguleret. Det kan nemlig have uforudsete konsekvenser. For nogle år siden blev det f.eks. besluttet, at det ud over ved særlige lejligheder ikke længere er tilladt at drikke spiritus på fiskerikontrollens skibe. Det kan umiddelbart virke fornuftigt nok, men en kontrollør beskrev, hvordan det havde afviklet en tradition på *Vestkysten*, hvor besætningen hver dag mødtes til fyraften og drak en øl eller sodavand i et bestemt rum på skibet. I dette rum var der tegnet en linje på gulvet, og når denne blev overtrådt, var det opfattelsen, at det normale hierarki ombord blev sat midlertidigt ud af kraft. Med afviklingen af muligheden for at indtage alkohol forsvandt dette vigtige ritual imidlertid.

Mange historier om fiskerikontrollørernes situation i dag blev for mig netop opstillet omkring en figur, hvor nutiden står i kontrast til fortiden, og som regel som en udvikling mod mere styring og mindre frihed. Dette billede var dog ikke entydigt. Således beskrev en kaptajn for mig, at det gode ved at være til søs i dag er at være "fri til at arbejde". Denne noget paradoksale udtalelse kvalificerede han ved at sige, at det gode ved livet til søs er, at man ikke behøver at tænke så meget over, hvilken mad man vil lave, og hvilken film man vil se i biografen osv. Mao. etableredes frihed i arbejdet i forhold til et fravær af hverdag og familie og ikke mindst et fravær af (nogle bestemte) valg. Frihed til at arbejde består også i, at *Vestkysten* ikke har nogen rederifunktion over sig, f.eks. har skibet ikke planlagte sejlruiter, men står selv for at afgøre, hvor man vil sejle hen og kontrollere. Hvad dagens arbejde består i afhænger således i høj grad af, hvor der blev arbejdet i går, idet skibet sejler langsomt og hviletidsbestemmelser m.m. er afgørende for dets aktionsradius. Frihed blev også koblet til at spejle ud over havet efter solopgange og smukke skibe og altså til en meditativ form for frihed. Her er skibets "langsomhed" også afgørende.

Selvom refleksive former for styring af kontrollørernes arbejde forekommer udbredt, og det opleves som en trussel, at disse skal komme til at fylde mere og mere, så er denne styring altså også forbundet med refleksive måder at praktisere grader af frihed på. "Frihed til at arbejde" viser netop på samme måde som begrebet om "kontrolfrirum", at styring og frihed er sammenfiltrede på komplekse måder og ikke er relateret til hinanden som et modsætningsforhold i fiskerikontrol. Nye muligheder for at praktisere frihed produceres derimod i et komplekst samspil med nye former for styring.

Denne sammenfiltrering af styring og frihed er også tydelig i forhold til fiskernes situation. Det forventes som nævnt at være en konsekvens af den nye regulering og FKA-ordningen, at "ordningen giver fiskerne større råderum end hidtil i udøvelsen af fiskeri. Forventningen er, at fiskerne i kraft af følelsen af "ejerskab" over deres kvoter vil udvise større ansvarlighed i forvaltningen af kvoterne og udøvelsen af fiskeriet" (Fiskeridirektoratet 2006a: 77). Fiskerne får altså mere frihed i form af magt over, hvordan de vil gøre tingene i deres arbejde, men dette forestilles også at forudsætte en større ansvarlighed, dvs., at fiskere vil styre sig selv i udfoldelsen af deres magt til selvstyring. På denne måde minder fiskerne og kontrollørernes situationer om hinanden.

De tre dokumenter, jeg her har inddraget, refererer til hinanden og trækker på eksistensen af forudgående dokumenter og undersøgelser. Det kan hermed fornemmes, hvordan en produktion af dokumenter omkring fiskerikontrol fordrer produktionen af nye dokumenter. Det indskrives i kontrakter, at der skal laves rapporter, som peger på behovet for at sætte klarere mål for kontrollen og formulere dem i nye kontrakter osv. Analyser af feltet producerer samtidig et behov for nye analyser med henblik på både at forstå og styre bedre. Produktionen af dokumenter fremstår i denne sammenhæng således i en vis forstand som selvreferentiel, eller selvopretholdende. Som det i hovedreglen også gælder STS- og etnografiske analyser producerer tekster i denne sammenhæng også mindst lige så mange nye spørgsmål som svar.

I samspil mellem dokumenterne opstår der en interessant fornemmelse af et dynamisk og komplekst felt, hvor virkeligheden er på spil. Dette bliver til en begrundelse for at promovere en refleksiv styring og en provisorisk og temporal form for objektivitet. Dokumenterne kan således siges at bidrage til at problematisere feltet og lægge op til at eksperimentere med, hvad fiskerikontrol er i praksis, i en situation hvor "god" viden derom altid er midlertidig viden. Dokumenterne og den refleksive styring bidrager til at konstituere, hvad fiskerikontrol er i dag, men netop ved at fastholde det som et løbende problem at forstå og identificere, hvad denne virkelighed består i. En åben analyse af dokumenterne fremhæver dette forhold. Den forklarer ikke dokumenterne væk, den afviser dem ikke f.eks. på grund af logisk inkonsistens, men vi er heller ikke nød til kun at fokusere på deres effekter. En analyse som komplicerer forholdet mellem "indhold" og "effekt" ved at lære af dokumenternes egen former for refleksivitet fremstår da som et situeret indlæg blandt andre i en løbende refleksion over, hvad styring er i praksis.

Referencer

- Beck, Ulrich (1997). *Risikosamfundet på vej mod en ny modernitet* (København: Hans Reitzel).
- Beck, Ulrich (1998). "Science beyond Truth and Enlightenment?" i *Democracy without Enemies* (Cambridge: Polity Press), 155-82.
- Dahler-Larsen, Peter (2007). "Constitutive effects of performance indicator systems" i Saville Kushner (ed) *Dilemmas of Engagement: Evaluation Development under New Public Management and the New Politics* (New York: Elsevier).
- Dean, Mitchell (2006). *Governmentality magt og styring i det moderne samfund* (Frederiksberg: Sociologi).
- Fiskeridirektoratet (2006a). "Fiskeridirektoratets kontrolstrategi - Erhvervsfiskeriet". Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri.
- Fiskeridirektoratet (2006b). "Resultatkontrakt 2007 Fiskeridirektoratet". Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri.
- Fiskeridirektoratet (2008). "Oplysninger om andele, årsmængder og landede mængder for danske fartøjer og puljer i 2008." <http://webfd.fd.dk/stat/aarsmgd/oversigt.html>, tilgået 27.06.08.
- Gad, Christopher (2009). *Virkeligheder på Spil - studier i empirisk filosofi, fiskerikontrol og ontologisk arbejde*. ph.d.-afhandling ved Informationsvidenskab, Aarhus Universitet.
- Gad, Christopher og Jensen, Casper Bruun (2009). "On the Consequences of Post-ANT". *Science Technology & Human Values* 34(6).
- Jensen, Casper Bruun og Lauritsen, Peter (2005). "Reading Digital Denmark: IT-reports as material semiotic actors". *Science, Technology and Human Values* 30(3), 352-73.
- Kristensen, Jens (2006). "Analyse af Fiskeridirektoratets skibsdrift" (København: Deloitte).
- Latour, Bruno (1988). "The Politics of Explanation" i Steve Woolgar (ed) *Knowledge and Reflexivity* (London: Sage), 155-77.

- Latour, Bruno (1991). "Technology is society made durable" i John Law (ed) *A Sociology of Monsters - Essays on Power, Technology and Domination*: Routledge), 103-31.
- Latour, Bruno og Woolgar, Steven (1986). *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts* (Princeton: Princeton University Press).
- Ministeriet for Fødevarer Landbrug og Fiskeri (2007). "Lokale kræfter skal drive udviklingen i landdistrikter og fiskeriområder". Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri.
- Pálsson, G. (ed) (1997). *Social implications of quota systems in fisheries proceedings of a seminar held in the Vestman Islands in May 1996* (København: Nordisk Ministerråd).
- Radius (2008). "Fiskeridirektoratet - Brugertilfældshedsundersøgelse". Fiskeridirektoratet.
- Regeringen, KL og Danske Regioner (2007). "Strategi for digitalisering af den offentlige sektor 2007-2010". Det Digitale Taskforce.
- Riles, Annelise (2000). *The network inside out* (Ann Arbor, Mich.: Univ. of Michigan Press).
- Riles, Annelise (2006). *Documents - Artifacts of Modern Knowledge* (Ann Arbor: University of Michigan Press).